

Przedstawiona publikacja bez wątpienia zasługuje na uwagę. Relacje z podróży stanowią ciekawy materiał badawczy, gdyż pozwalają na ukazanie różnic między odwiedzanymi krajami, dostrzeganych przez autorów dziariuszy czy listów. Opinie wyrażane przez wojażerów, czynione na podstawie obserwacji sprawiają, że wciąż poznajemy i odkrywamy nowe, niezwykle interesujące aspekty życia podróżnika.

ROBERT T. TOMCZAK*

Veronika Čapská, *Mezi texty a textiliemi.*
(Swéerts-) Šporkové textové praxe a kulturní výměna
na přelomu baroka a osvícenství, Scriptorium,
Praha 2016, ss. 328

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2017.037>

Szlachecki ród (Swéerts-) Szporków należał w XVIII wieku do jednego z wyższych hrabiowskich rodów w Czechach (*páni druhé hotovosti*). Ród ten powstał na skutek połączenia się dwóch rodzin szlacheckich: Szporków (von Sporck), pochodzących z północnych Niemiec, oraz Swéerts-Reistów, pochodzących z Brabancji. Zdecydowanie bardziej bogatszym oraz znanym był ród Szporków, którego przedstawiciele doszli w Czechach do licznych

* Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, ul. Umultowska 89d, 61-614 Poznań, robertomczak@yahoo.com.

wysokich godności oraz charakteryzowali się umiłowaniem sztuk oraz szeroką działalnością fundacyjną. Córka zamożnego Franciszka Antoniego, hrabiego Szporka (1662–1738), Anna Katarzyna Szpork (1689–1754) wyszła za mąż za Franciszka Karola Swéerts-Reista, który zyskał w 1718 roku tytuł hrabiowski łącznie z nazwiskiem i herbem Szpork. Od tego momentu zapoczątkowana została historia rodu (Swéerts-) Szporków, który posiadał liczne majątki i należał do zdecydowanie bogatszych rodów hrabiowskich w Czechach XVIII wieku. Co więcej, pozycja Franciszka Antoniego, hrabiego Szporka jako wybitnego mecenasa, którego można uważać za synonim Baroku w Czechach, ugruntowała ogólną pozycję rodu (Swéerts-) Szporków jako opiekunów sztuki i hojnych darczyńców.

Książka Veroniky Čapské (pol. „Między tekstami a tekstyliami. (Swéerts-) Szporkowe praktyki tekstowe i wymiana kulturowa na przełomie Baroku a Oświecenia”) dotyczy zatem dziejów niniejszego rodu, ale ze zdecydowanie innej perspektywy. Podczas swoich kwerend archiwalnych autorka odnalazła setki niebadanych dotychczas źródeł, odnoszących się do historii tego rodu. Głównie jeśli chodzi o mniej znaną działalność fundacyjną czy mecenasowską, która odnosiła się do instytucji kościelnych, takich jak żeńskie wspólnoty elżbietanek, celestynek czy benedyktynek z tyrolskiego Sonnenburga. Mniej eksponowana dotychczas gałąź mecenatu (Swéerts-) Szporków przyniosła autorce szereg źródeł, które postanowiła przeanalizować głównie metodami antropologicznymi, jak choćby antropologią daru¹. Wśród odnalezionych źródeł autorka odnalazła między innymi niezwykle cenny dziennik z kawalerskiej podróży Jana Chrystiana (1729–1802) – syna Franciszka Karola oraz Anny Katarzyny, czy bogatą korespondencję Anny Katarzyny z przedstawicielkami konwentu benedyktynek z Sonnenburga. Owa korespondencja Anny Katarzyny jest o tyle istotna dla pracy V. Čapské, że prezentuje dalekosiężną wymianę tekstów, a także przedmiotów kultury materialnej.

¹ Mimo iż autorka swobodnie porusza się w metodologii antropologicznej, zapomniała w bibliografii umieścić pracę Bronisława Malinowskiego (*Argonauci zachodniego Pacyfiku: relacje o poczynaniach i przygodach krajowców z Nowej Gwinei* ang. *Argonauts of the Western Pacific*), w której to po raz pierwszy został opisany rytuał Kula, a więc socjalizacyjna zasada wzajemności.

Głównym celem opracowania będącego przedmiotem recenzji jest zatem analiza korpusu źródłowego za pomocą metod badawczych tożsamy dla antropologii historycznej, lingwistyki oraz kultury wizualnej. Gruntownej analizie została poddana praktyka intensywnej produkcji oraz reprodukcji tekstów², związanych z jedną generacją rodu (Swéerts-)Szporków. Mowa tu zatem o Marii Eleonorze Szpork (1687–1717), jej siostrze Annie Katarzynie Szpork (1689–1754) oraz jej mężu Franciszku Karolu Swéerts-Reist (1688–1757).

Autorka pokusiła się więc o zbadanie kwestii procesu pisania, tłumaczenia, patronatu, czytania oraz zmian tekstowych w praktyce pisarskiej środowiska rodowego (Swéerts-) Szporków, a głównie jego żeńskiej części. Dlatego też recenzowana książka będzie się poruszała również w obszarze *gender and women's history*. Przyjęcie wielu metod badawczych przez autorkę (antropologicznych, historycznych i kulturowych) skutkuje tym, że jej praca ma wybitnie interdyscyplinarny charakter. Warto jednak zaznaczyć, że takie podejście autorki wynika z faktu, że pokusiła się o bardziej szerokie spojrzenie na nowożytny proces powstawania tekstów, który miał charakter wspólnotowy. V. Čapská postanowiła zatem pokazać rolę historyczną kobiet oraz niższych klas społecznych w procesie produkcji i reprodukcji tekstów. W przypadku badanego środowiska rodu (Swéerts-) Szporków jest to o tyle istotne, że nieobecność głowy rodu, Franciszka Antoniego, skutkowało tym, że Maria Eleonora oraz Anna Katarzyna stały się głównymi budowniczymi kulturalnej oraz ekonomicznej łączności międzypokoleniowej. Obie były zaangażowane w tłumaczenie książek z języka francuskiego na niemiecki oraz w projekty edytorskie swego ojca. Nie były jednak biernymi wyrazicielkami poleceń ojca, ale właśnie przez bezpośredni udział w procesie produkcji tekstów mogły wyrazić swoją osobowość.

Abstrahując jednak od charakteru monografii oraz metodologii przyjętej przez autorkę, należy dać zadość zasadom recenzowania monografii naukowych i przejść do konstrukcji ogólnej pracy. Konstrukcyjnie monografia V. Čapské została podzielona na sześć rozdziałów, z których niektóre podzielone zostały na mniejsze części. Po wprowadzającym w badaną tema-

² V. Čapská, *Mezi texty a textiliemi. (Swéerts-) Šporkové textové praxe a kulturní výměna na přelomu baroka a osvícenství*, Praha 2016, s. 13.

tykę „Wstępie” („Úvod”, s. 13–18) następuje króciutki rozdział o (Swéerts-) Szporkowym środowisku jako swoistej pracowni praktyki pisarskiej [„(Swéerts-) Šporkové prostředí jako laboratoř textových praxí”, s. 19–21]. Po nim autorka umieściła rozdział dotyczący tłumaczenia „w wieku pięknych niewiernic”, a tradycji niewidocznego tłumacza („Překládání ve „věku krásných nevěrníc” a tradice neviditelného překladatele”, s. 23–84), który składa się z krótkiego wprowadzenia, po którym następuje zasadnicza część tego rozdziału („Sestry Šporkovy a překladatelská praxe mezi aristokratickým habitem a askezí”, s. 28–84).

W niniejszym rozdziale została zanalizowana praktyka tłumaczenia książek religijnych, których przekłady okazały się bardziej złożone niż tradycyjne. Zmianie uległy głównie przedmowy i dedykacje, które dodatkowo sprzężone z nowymi ilustracjami dodanymi na zlecenie, zdradzają wyraźne aluzje do obu sióstr. Na przykład w kilku księgach modlitewnych Maria Eleonora oraz Anna Katarzyna zostały niebezpośrednio sportretowane na ilustracjach do tych książek (ilustracja nr 6 i 9). Jako że obie siostry dość wcześnie zaczęły tłumaczyć dzieła religijne, nabyły dość szeroką edukację właśnie poprzez praktykę translatorską, co spowodowało ich uznanie w tej dziedzinie wśród innych sióstr zakonnych. Mimo wczesnej śmierci Marii Eleonory (w wieku 30 lat) udało jej się stworzyć tradycję translatorską sióstr anuncjatek na terenie Czech. Co ciekawe, siostry anuncjatki produkowały tekstylnia kościelne (bieliznę kościelną) dla biednych kościołów, a dzięki fundacji i wsparciu rodu Szporków oraz pracy Marii Eleonory dokonywały również nowoczesnych tłumaczeń tekstów religijnych. Stąd też w tytule monografii V. Čapské występuje główna fraza: „Między tekstami a tekstyliami”. Młodsza z sióstr, Anna Katarzyna, mimo iż początkowo chciała przystąpić do zgromadzenia sióstr anuncjatek, ostatecznie za namową ojca, poślubiła Franciszka Karola Swéerts-Reista.

Dalsza część monografii dotyczy właśnie owej pary małżeńskiej i kontynuacji przez nią tradycji patronackich oraz umiłowania literatury („Objednavatelství textů rodové reprezentace”, s. 85–142). Autorka analizuje sześć oracji pogrzebowych, które mogą być traktowane jako nowe medium w procesie przedstawiania własnego rodu z perspektywy dobroczynności. Mowy pogrzebowe Anny Katarzyny oraz Franciszka Karola, opracowane przez ich spowiednika Grzegorza M. Zincka, stanowią rzadki

przykład gatunku biograficznego i kaznodziejskiego. Autorka poprzez analizę i interpretację wspomnianych źródeł dochodzi do konstatacji, iż można w nich odnaleźć elementy równowagi obu płci, tak samo jak wyznaczników świeckiej biografii, którą przekazano przez pryzmat sfery duchowej. Dalej V. Čápská przedstawia działalność mecenasowską pary małżeńskiej, na którą składały się przedsięwzięcia translatorskie oraz wydawnicze, które w latach 1730–1750 znacznie przyczyniły się do rozpowszechnienia wielu tytułów dzieł religijnych na terenie Czech czy krajów niemieckich.

Kolejne, dwa osobne rozdziały, poświęcone są właśnie dorobkowi patronackiemu Anny Katarzyny oraz Franciszka Karola. Pierwszy z rozdziałów dotyczy fundacji drobniejszej literatury dewocyjnej („Patronace drobné devoční literatury a emocionalizovaná zbožnost”, s. 143–173), a drugi z kolei o ekonomicznych normatywnych tekstach oraz szukaniu systemu moralnej ekonomii przez Franciszka Karola („Psaní ekonomických textů a hledání systému morální ekonomie”, s. 175–198). Dość powiedzieć, że Franciszek Karol zasłynął jako aronom oraz ekonomista, który dążył do unowocześnienia zabiegów agrotechnicznych stosowanych w jego posiadłościach. Swoją działalnością objął również poddanych, którym ufundował szkołę elementarną, której zadaniem było zwalczanie analfabetyzmu.

Ostatni rozdział monografii V. Čápské („Korespondence jako nástroj kulturní a ekonomické výměny”, s. 199–219) stanowi swoistą sugestię w dalszym postępie nad badaniem tekstów w szerszej perspektywie, niż to się zwykło czynić. Autorka skupiła się więc na rozbudowanej korespondencji Anny Katarzyny z benedyktyнками w Sonnenburgu, która nie była dotychczas badana i ukryta przed badaczami w Tyrolskim Archiwum w Innsbrucku. Dlatego też po godnych uwagi i dobrze sformuowanych wnioskach („Závěr”, s. 221–228) autorka umieściła edycję źródłową 34 listów Anny Katarzyny Szpork z benedyktyнками w Sonnenbugru (s. 229–292). Edycja ta zasługuje na wielkie uznanie, ponieważ została starannie przygotowana i wydana w języku oryginału (niemieckim), a więc może posłużyć nie tylko historykom, ale także językoznawcom czy socjolingwistom. Zamieszczona edycja jest zatem elementem niezwykle podnoszącym ogólne walory recenzowanej książki i zarazem punktem wyjścia prac wielu badaczy zainteresowanych dziejami rodu (Swéerts-) Szporków w XVII–XVIII wieku, ich działalnością fundacyjną, a przede wszystkim praktyką pisarską.

Całość książki dopełnia spis ilustracji („Seznam vyobrazení”, s. 293–295), spis wykorzystanych źródeł i literatury („Prameny a literatura”, s. 269–313), obszerne i szczegółowe streszczenie w języku angielskim („Summary”, s. 314–320) oraz indeks nazwisk i miejscowości („Rejstřík osobních jmen a místních názvů”, s. 321–326).

Książkę V. Čapské można podsumować stwierdzeniem, iż jest pozycją godną uwagi. Nie tylko ze względu na niezwykle ciekawą edycję źródłową oraz walory techniczne wydania, ale także ze względu na ekspercki charakter oraz interdyscyplinarne podejście do badanego zagadnienia. Autorka postanowiła przeanalizować badane zagadnienie z szerszej perspektywy kulturowej i przy użyciu nowoczesnych metod badawczych, a nie ograniczając się jedynie do klasycznego podejścia edytorskiego.

Bez wątpienia można uznać pracę V. Čapské za wybitne osiągnięcie naukowe, które jest poważnym wkładem w czeską historiografię i może być z powodzeniem wykorzystywane przez badaczy posługujących się językiem niemieckim. W tym miejscu należy jednak wyrazić ubolewanie nad faktem, że autorka, podejmując się tematyki związanej z rodem posługującym się językiem niemieckim i dodatkowo umieszczając edycję źródłową w tymże języku, zamieściła obszerne streszczenie w języku angielskim, choć wypadałoby również umieścić streszczenie właśnie w języku niemieckim. Niemniej jednak nie umniejsza to w żadnym stopniu pozytywnego wrażenia po przeczytaniu niniejszej monografii. Wypada na koniec wyrazić jednak przykre przypuszczenie, iż nie można liczyć na głębszą recepcję na polskim gruncie książki V. Čapské. Wynika to przede wszystkim z postępującego zaniku znajomości języka czeskiego wśród polskich badaczy oraz niedostatecznej dostępności czeskiej literatury historycznej na polskim rynku księgarskim, choć z drugiej strony nowatorskie podejście do materiału źródłowego i zastosowanych metod badawczych przez V. Čapskou powinno zainteresować niejednego polskiego historyka.

PAWEŁ MATEUSZ MODRZYŃSKI*

**Maurycy Zajęcki, Instrumenty prawne
ochrony przeciwpożarowej
w miastach Polski przedrozbiorowej,
Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk
Wydział Historii Sztuki i Nauk Społecznych,
Prace komisji Historycznej t. 74, Poznań 2014, ss. 340**

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2017.038>

W roku 2014 nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk ukazała się publikacja traktująca o dawnych przepisach przeciwpożarowych stosowanych w miastach I Rzeczypospolitej. Praca ta oparta została na fragmencie dysertacji doktorskiej pt. „Instrumenty prawne kształtowania materialnego środowiska życia w miastach Polski przedrozbiorowej”, obronionej w 2008 roku na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Uwagi krytyczne należy rozpocząć od kwestii związanej z samym tytułem. Anachronizmem jest używanie sformułowań funkcjonujących we współczesnej terminologii prawa, w stosunku do prawa z okresu średniowiecza, jak i czasów wczesnonowożytnych. Termin „instrumenty prawne” nie funkcjonował w ówczesnej praktyce prawnej. Nie można zatem pisać o czymś – czego nie było. Dopuszczalne jest używanie zwrotów ze współczesnej terminologii, inaczej nie byłoby przecież języka naukowego (np. ko-

* Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, ul. Gagarina 11, 87-100 Toruń, pawmodrzyński12@gmail.com.